

Lőkös István

Zrínyi Péterné Frangepán Katalin énekeskönyve

Pjesmarica Ane Katarine Zrinske

1971. április 30-án a délutáni órákban érkeztem Zágrábba – három hónapos kutatói ösztöndíjjal. Késő délután volt, mikor a Hotel Internationalban szobámat elfoglalva, a belvárosba indultam – találkozást remélve barátaimmal. A Kaptol (Káptalan) miliője s a székesegyház esti liturgiája is vonzott, s a remény, hogy a zágrábi kispapok kórusának előadásában gregorián dallamokban gyönyörködhetnek. Már a „Jelačić placcon” jártam – a zágrábiak akkor is így emlegették a főteret (Trg Republike) –, s feltűnt, hogy emberek sokasága özönlik a székesegyház felé. Sokan nemzeti viseletben – férfiak is, nők is, felnőttek és gyerekek is. Az akkoriban Aleksinac nevet viselő vendéglő előtt a jeles költővel, folkloristával, Olinko Delorkóval találkoztam. Ő is a székesegyházba igyekezett, s tőle kaptam felvilágosítást: lévén 1971. április 30., Zrínyi Péter és Frangepán Ferenc Kristóf kivégzésének háromszázadik évfordulója, Franjo Kuharić főpásztor ünnepi misét celebrál. Odaérkezve már csak a templomhajó végén, a padok mögött találtunk helyet. A főpapi szentbeszéd a horvát nemzet mártírjainak hazaszeretetét, önfeláldozását, hazafiúi érzületét méltatva a mindenkori jelennek szóló üzenetként aposztrofálta a vérpadra küldött főurak halálát.

A szertartás végén a tömeg óriási kórusként énekelte a tiltott horvát himnuszt: *Ljepa naša domovino...* Delorko halkán megjegyezte: 1945 óta most hallottam először nyilvánosan a horvát nemzettudat kifejeződésének e romantika kori jelképét. Azt hiszem: ez a felemelő dallam volt az 1971-es Horvát Tavasz nyitánya...

Korábban is tudtam: a horvát nemzeti emlékezetben – olykor bűvópatakszerűen – folyamatosan élt a vértanúk Habsburg-ellenessége. A naturalizmus horvát képviselője, Eugen Kumičić *Urota zrinsko-frankopaska* (A Zrínyi-Frangepán-összeesküvés) című monumentális regénye mindig kapható a könyvesboltokban, de a horvát társadalom- és irodalomtörténetben jártas olvasó jelképértékű politikai akciók, írásművek megjelenését is konstatálhatta/konstatálhatja. Ma sincs ez másként: a Bécsújhelyen kivégzett horvát bán, Zrínyi Péter és sógora, Frangepán Ferenc Kristóf hamvainak végső nyughelye a zágrábi Szent István katedrálisban nemzeti zarándokhely.

LŐKÖS ISTVÁN (1933) irodalomtörténész, szlavista, nyugalmazott egyetemi tanár, Krleža-kutató.

A magyar látogatók többsége – sajnos – alig tudja történelmi stúdiumainak emléktárából felidézni a két horvát államférfi és költő tragédiájának magyar szálait – jóllehet: a történelem órákon bizonyára hallania kellett a Wesselényi-féle összeesküvésről. Ha igen, ott az is elhangzott bizonyára: a Habsburg-ellenes szervezkedésnek Zrínyi Péteren és Frangepánon kívül – mások mellett – résztvevője volt I. Rákóczi Ferenc, Zrínyi Ilona férje, Nádasdy Ferenc országbíró, Lippay György esztergomi érsek. Az persze elgondolkodtató, hogy a magyar irodalom klasszikus alkotásai között hiába keressük a tragikus történelmi esemény nagy ívű, például a Kumičićéhoz hasonló feldolgozását. A Kölcseynek tulajdonított *Rebellis vers* sorai: „Zrínyi vére mosta Bécsset // Senki bosszút nem állt” – tudtommal az egyetlen klasszikus veretű magyar költői reflexiója a bécsűjhelyi tragédiának. Pedig „történetük beleillett a Habsburg-önkény szabadsá- gért küzdő áldozatainak martirologiájába” (Bene Sándor), Madarász Viktor híres festménye (Zrínyi és Frangepán búcsúja a siralomházban) pedig közismert képző- művészeti reflexiója tragédiájuknak.

A horvát irodalomtörténetét szemlélve a témát feldolgozó művek látványosan gazdag bibliográfiáját állíthatjuk össze, s leszámítva az egykorú, latin címet viselő, de kaj-horvát dialektusban írott *De rebellionem comitis Petri Zrinyi* című, negatív véleményt megfogalmazó epikus éneket, valamennyi a nemzeti múlt hősi példajaként idézi a vértanúk emlékét.

E múltat idéző művek tematikája és hőseinek száma is gyarapodik: központi hősként Zrínyiné Frangepán Katalin, s gyermekei: János vagy Aurora Veronika egyaránt irodalmi művek főszereplőiként jelennek meg a *litteratura croatica* fejezeteiben. Az pedig csak természetes, hogy az összeesküvés s a résztvevők vagy hozzátartozók sorsa-működése gyakran tudományos művek és konferenciák tárgya. Méltán beszélhetünk a horvátok máig eleven Zrínyi–Frangepán kultuszáról, ami – nem is egyszer – demonstratív megmozdulás formájában is megnyilvánult. Nemcsak 1971. április 30-án, már 1919-ben is, hamvaik zágrábi újrate- metésekor (április 30.) hatalmas tömeg részvételével. Jellemző: a Tito-érában főbenjáró bűn, „nacionalista elhajlás” volt a bécsűjhelyi tragédia említése, a vét- séget szankciók követték. A dolog abszurditása: míg a dédapa, a „sigetski junak” (szigeti hős) emléke s a magyarrá lett másik dédunoka, Miklós törökellenes küz- delme a nemzeti emlékezet előterében maradhatott, addig Zrínyi Péter, a felesége, Frangepán Katalin és sógora, Frangepán Ferenc Kristóf neve és személye tabu volt. Börtönbüntetése, halála okán Frangepán Katalint a köznép éppúgy vértanú- ként tisztelte, mint férjét és fivérét. Kéziratban fennmaradt verseskönyve mind- máig lappangott. Pedig a poetessa Frangepán Katalin már életében népszerű volt, a *Putni tovaruš* (Útitárs) című, 1661-ben megjelent imakönyve sokak olvasmánya lett, s mecénásként is tisztelték, aki a horvát nyelvű könyvek kiadásáért sokat tett.

Zrínyi Péterné alias Ana Katarina Frankopan – valószínűleg 1625-ben szü- letett Vuk Krsto Frankopan második házasságából. Német ajkú, rendkívül mű- velt édesanyjától kapta anyanyelvi szintű német nyelvtudását s az irodalom iránti vonzalmát is. Azt se feledjük: családja ugyancsak a Katarina/Katalin

nevet viselő nőtagjainak irodalmi érdeklődése és műveltsége sem hanyagolható elgondolkodásának, irodalmi ambícióinak formálódásában. A Perényi Gábor feleségként ismert Frangepán Katalin – mint köztudomású – Komjáti Benedek mecénása volt, „az első teljes egészében magyar nyelvű nyomtatvány”, *Az szenth Pál levelei magyar nyelven* című bibliafordítás ösztönzője és kiadásának támogatója, aki „régől fogva egyebeket is onszolt s kért reá bőséges adományval és fizetésekvel, nemcsak az Szent Pál apostol leveleinek, de még több szent írásnak magyar nyelvre való fordíjtására is”. Perényiné műveltségének forrásaként méltán tartják számon fivére, Frangepán Ferenc egri püspök, majd kalocsai érsek gazdag könyvtárát, amelyet a főpap halála után ő örökölt,

Ana Katarina Zrinska-Frankopan férjének dédnagyanyja, a szigetvári hős szintén a Katarina Frankopan nevet viselő felesége is mecénásként írta be nevét a horvát irodalomtörténetbe: 1560-ban az ő támogatásával adta közre Velencében az udvari káplánja, Nikola Dešić szerkesztette *Hortulus animae (stoye rechi Ray dusse)* – a Lélek paradicsoma című, rézkarcokkal ékes imakönyvet.

Ana Katarina Zrinska-Frankopan mecénásként is, alkotóként is követte elődeit. 1661-ben a kor méltán legnépszerűbb horvát imádságos könyve, Baltazar Milovec munkája, a *Dvojni dušni kinč* (Kettős lelki kincs), amelyet szerzője a „Fényességes és magasságos jótevő gróf Frangepán Anna Katalin Asszonyinak” ajánlott, aki horvát nyelven író szerzőként maga is a *litteratura croatica* művelője lett, *Putni tovarušat* férje eposzfordításával (*Adrianskoga mora sirena*) egy időben adta nyomdába Velencében. Alkotói tudatossággal, művét „Horvát- és Szlavonország mindkét nembéli uraságainak ajánlotta” azzal a megjegyzéssel, hogy a kor Európájának nyelvi kontextusában a horvát könyvek sorsa a legmostohább. Könyvecskéjét imakönyvként definiálta, ám – tartalmát tekintve – az több is ennél. Az imaszövegek mellett főleg zsolnártájköltészi emelik az esztétikum szférájába, s e translációk a horvát zsolnártájköltészet kontextusában is fontos fejezetet alkotnak: a 101. és a 130. (*De Profundis*) egy potenciális *Psalterium croaticum*-ban is helyet kell kapjanak.

Ana Katarina Zrinska költői habitusát élete utolsó szakaszában férje és fivére tragikus sorsa determinálta. Vagyonából kiforgatva, gyermekeitől elszakítva gráci börtönében készült a halálra. Meghurcoltatása, szenvedése lesz itt írott költeményeinek tárgya. Az életműként torzónak tűnő versfüzér egyes darabjait lopva, laponként juttatta ki börtönéből, hogy bizalmasai *Pjesmaricájába* (énekeskönyvébe) bemásolják.

Az életmű alig három tucatnyi vers, ám így is rangos oeuvre a XVII. század horvát költészetében, az ún. *ozalji kör* irodalmában méginkább az. Azzá teszi formai csiszoltsága-verselése csakúgy, mint költői képvilága. A versek alkotójuk szenvedéseinek: börtönéveinek keservekkel teli tükörképe, a fohászként definiálható műfaji keret variációkban is változatos, tematikai egymásba játszásuk okán méltán tekinthető a gyűjtemény ciklusnak.

*Itt állok e várban, tömlöcömbe zárva,
Vádlottként cellámban, könnyeket hullatva.*

*Bizony jobb lett volna tán meg sem születnem –
Bánat lett a sorsom, gyász egész életem –*

sommázza sorsát, s a barokk kor gyermekeként mi más reménye lehetett, mint a megváltás, Isten irgalma-kegyelme, amit a keresztény imaszövegek fogalom- és képkészletét kölcsönözve mond el. A miért jött a világra nagy kérdése ott feszül majd minden versszövegében, hogy aztán, olykor rezignáltan, máskor végzet-szerűen, Isten akaratának elfogadásával oldja fel belső feszültségeit. Saját sorsa, családja, nemzetsége tragédiája és széthullása meglepően gazdag képi világ tükrében jelenik meg. Szendvedéseinek kifejező képei a hazai költői hagyományban, a Bibliából kölcsönzött motívumokban s az antik mitológiában gyökereznek. Éva, Jób, Mária Magdaléna, Echo, Jupiter, Minerva kedvelt toposzai, majd a horvát sorsot jelképező folyók: a Mura, a Dráva, a Duna következnek, kiegészülve a kor horvát poézisében gyakori metaforákkal, hasonlatokkal: a hálóban vergődő hal, a lépre csalt, kalitkába zárt madár, a fagytól lehulló virág, a gyertyalángtól aláhulló bogár, a napsugártól olvadó jég, a tenger szörnyű mélysége, a mitológia kívül arany, belül keserű és fanyar almájának képzete színezi verseinek motívumkészletét.

Az önreprezentáció menifesztációinak is tekinthető versek színvilágát bőví-tik azok a költemények, amelyek Ana Katarina Frankopan identitástudatának kifejezői. Valójában már a Mura-, Dráva-, Duna-toposz megjelenése a horvát identitás hangsúlyozása kívánt lenni, de van néhány más vers, amelyek még egyértelműbb megnyilvánulásai a poetessa nemzettudatának. Egyik cím nélküli, Horvátországot megszólító, tizenkét strófát számláló költeménye férje és fivére elvesztéséről szóló panaszének: Croatia boldogtalanná lett a veszteség miatt, de vétkes is, hogy veszni hagyta a nagy múltú famíliák tagjait. Keserűen feddi hazáját, mért nem hagyta őt is velük együtt veszni. Elkötelezettségének további példái a Zrínyi Miklós halálát elsirató ének s a Čingič pasa hadjáratáról szóló epikus költemény (*Popivoka od razboja Čingičevoga* = Ének Čingič pasa betö-réséről), mely utóbbi a magyar históriás ének műfajával rokon. E két vers már méltán tekinthető a kettős: *croatohungarus tudat* manifesztumának. Az előbbi Zrínyi Miklósnak állít emléket:

*Ezerhatszázat és rá még hatvannégyet
Írtak a naptárban azon esztendőben.*

*S november hónapban tizennyolcadikát,
A bán hogy Csáktornyán szerencsétlenül járt.
Hogyha harcban éri hősies elmúlás,
Szíve biz örvendve fogadná a halált –*

szól a szomorú hír a horvát bán, a *defensor Christianitatis*, a világszerte becsült és tisztelt hadvezér tragédiájáról, kinek

*Törökök hatalma nem tudott ártani,
Ágyúk, kardok, szablyák vérét kiontani,
S Mura sem s a Dráva magával ragadni,
Most egy gonosz vadkan így halálra sebzi.*

A hír hallatán gyászba borul minden, bánatba fordul a világ:

*Nem szólnak trombiták, dobverő is pihen,
Elhallgat töröksíp, némák a hangszerek,
Gyászdal szól szomorún, bánatteli ének,
Szörnyű a fájdalom, nincs szó kifejezned.*

Méltó emlékezés, gyász és főhajtás kívántatik a szűkebb s a tágabb hazában, de a földkerekség más országaiban is:

*Gyászolja Muraköz urát, a horvát bánt,
Sirassák országok vezéri nagyságát,
Zokogjon Magyarhon s a Végvidék is vele,
Városok gyászolják Krajinában szerte.*

A vers szerzője is gyászol, hullanak könnyei, s az „örök Istent” dicsérve kéri: „Örök nyugodalmat adjon a hős Zrínyinek.”

A croatohungarus tudat méltán számon tartandó kifejeződése a Čingič pasáról szóló historiás ének is, amely a műfaj horvát és magyar rekvizitumait felhasználva a Zrínyi-testvérek törökellenes küzdelmeiről szól, az 1663-as esztendő vonatkozó hadi eseményeire alludálva. Az ének olyan történések költői lenyomata, mint Zrínyi Miklós főparancsnoki kinevezése (1663. szeptember 9.), Érsekújvár ostroma és eleste (1663. augusztus 7.–szeptember 25.), Zrínyi Péter Karlovac (Károlyváros) melletti győzelme a Zrínyivár elfoglalására készülő török sereg felett, s Zrínyi Miklós Mura parti csatája, amelyben a Muraközbe betörő török és tatár csapatokat szétszórta, majd visszavonult Csáktornyára.

A tizenkettősökből építkező, négysoros strófák nem követik szorosan a horvát versificatio hagyományát, azaz a Marulić óta prozódiai kánonnak minősülő kétszer rímelő tizenkettős sorfajtat, vagyis mellőzi a belső rímeket, ami viszont azt feltételezi, hogy mintája a *Szigeti veszedelem* strófaszerkezete lehetett. Mint ha a Zrínyi-eposz seregszemléjének visszfénye volna Čingič armádiájának rövid leírása is, ami közvetlen és Zrínyi Péter átköltése révén közvetett recepciót egyaránt feltételez:

*Osam jezer Turak spravni kako vile
Oružjem viteškim, halje im od soile
Pri njih puške, meči, pri njih sablje, strile,
Kakono pečine z daleka se bile.*

*Nyolcezer török jön fegyelemben, rendben,
Sok jó fegyverével, és talpig selyemben,
Ágyúk, kardok, szablyák, nyílvevessző is bőven –
A távolból vélnéd: szikla áll ott szemben.*

Epikusi invenciózusságra vallanak az ének csatajelenetei is: szablyák villognak, ágyúk dörögnek, a csatateren kétezer török fekszik holtan, másokat – köztük Čingič pasa fivérét s a szultán csusát – Zrínyi ejti foglyul, Ali pasa levágott fejét pedig török fejekkel körülrakva viszik Karlovacra. E futó utalás is sejteti: a leírásokban a barokk mozgalmasság jelenetei éppúgy jelen vannak, mint a monumentalitás effektusai.

Ha semmi más nem, e két vers mindenképpen arra figyelmeztet: a magyar kultúrhistoria s az irodalmi emlékezet számára is fontos esemény, hogy Zrínyi Péterné Frnagepán Katalin, Zrínyi Ilona édesanyjának kancionáléja, évszázados lappangás után most Josip Bratulić akadémikus jóvoltából közkinccsé lett...

ANA KATARINA ZRINSKA-FRANKOPAN

Ének Čingič pasa betöréséről

*Hallgassatok reám, vitéz uraságok,
Gyarló módon ugyan, im hozzátok szólok:
A két Zrínyi úrnak nagy vitézi voltát,
Hírét a világnak versben tudtul adván.*

*Erényök bátorság, s hatalmok is vagyon,
Vajh ki ne dicsérné őket e világon?
Ázsia, Afrika, szintúgy Európa,
Nevőktől visszhangzik messzi Amerika.*

*Ezerhatszázat és hatvanhármát írták
Jegyzvén szorgosan időnek múlását,
S hogy Mahomet császár kereszténység ellen,
Mutatván erejét, hadra kelt népével.*

*Százezer katona, élén nagyvezírrrel,
Rabolni elindult Magyarország ellen.
Német s magyar között viszály dúl, halljátok,
Mint puszta farkas üldözve a juhot.*

*Az első nagy csapás Érsekújvárt érte,
Török árulással a várat megvette,
És egész Magyarhont rabságba döntötte,
Moravát, Sléziát szintúgy megszerezte.*

Keresztényi viszályt ekképp felismerőén,
Ostor is, ütleg is miénk lett mindezért.
Bűneink nyomában gonoszság pusztított,
Zrínyiékkel reánk Úr áldása szállott.

Jó Zrínyi Miklós gróf, a dicső horvát bán,
Horvát- s Magyarország fővezére immár,
Bölcs és bátor, vitéz, seregeknek ura,
Török pusztítását ahogy meghallotta,

Semmit sem gondolván, horvát vitézivel
Seregével nyomban Magyarhonban terem,
S hogy az uraságok, ezek a hős grófok
Miként vitézkednek, azt ti is tudjátok.

Pozsony vára alól a nagy török sereg
Félelemtől űzve menedéket keres,
Legyen bármily erős ez az ármádia,
Jó vitéz Zrínyi gróf ott van a nyomukba',

Nem engedi őket, üldözőbe veszi,
Ágyúkkal, szablyákkal vért ontva kergeti.
Néhány ezer török menekülhet itt csak,
Maga meg vidáman Csáktornyára vágat.

Horvát Végvidéken aggodalom honol:
A nagy pogány sereg pusztít, öl és rabol.
A török nyomában ínség és baj tombol,
Falvak felperzselve, a nép meg rabszíjon.

Horvát Végvidéken nincsen-é uraság,
Ki a kártevőtől őt megoltalmazná,
Hadvezér s vajda sincs közelben sem távol,
Ki életét áldozná, nem félve haláltól?!

Hű alattvalóját, vitéz s dicső grófot,
Küldi Zrínyi Pétert – nála nincsen méltóbb –
A császári fenség, hűség szolgáját:
Segítse és védje magyarok országát.

Hír hírt követve jő, s levél után levél:
Sereglik a török, indul Lika felé.
Ifjak sokaságát veszi maga mellé,
Indul Krajinába remélve győzelmét.

*Most Uram, vagy soha, esedezve kérünk,
Te jó Zrínyi Péter légy a segedelmünk.
Te vagy dicsőségünk és a mi vezérünk,
Légy az uralkodónk, adja Isten nekünk.*

*Akkor Zrínyi Péter ekképp cselekedett:
Gyors szélvészfény nyomban Otočacban termett,
Čingič pasa jöttét mert hogy hírül vette,
Ki hogy ez országot rabigába döntse.*

*A grófnál megjelent egy kis derék sereg,
Urukkal serényen harcra készülődtek.
Lelkes kicsiny csapat, voltak úgy kétezren,
Miért, miért nem, nem érkeztek többen.*

*Vitézei élén a gróf cselekszik is gyorsan,
Čingič seregének lest állít legottan.
Jön a török immár, hemzseg valósággal,
Bátor Zrínyi ekkor rájuk tör váratlan.*

*Nyolcezer a török, jön fegyelmezetten,
Sok jó fegyverével, és talpig selyemben.
Ágyúk, kardok, szablyák, nyílt vessző is bőven –
A távolból vélnéd: szikla áll ott szemben.*

*Villognak a szablyák, eldördül sok ágyú,
Gondolnád távolból, dúl égi háború.
Kétezer török már földön fekszik holtan,
Háromszázhetven meg Zrínyinél fogságban.*

*Foglyok között látod Čingičnek fivérét,
A császár csausát – lám csak két kevélység,
Virulva közöttük ifjú Kovačević,
És ott van mellettük a kemény Ahmed is.*

*Szultán fivére is, együtt a holtakkal,
Kiterítve fekszik Senković agával.
Ogrešević aga holtak között van már,
Anjič aga vérzón fekszik lábainál.*

*Mindenható Isten, magad is láthattad,
Miként űzte Zrínyi török pogányokat:
Szempillantás alatt kárvallottá tette,
Nagy bátorságával mind rabszíjra fűzte.*

Amerre vágatott dicső Zrínyi Péter,
Vezette övéit ott a Végvidéken,
Pusztult arra bizony a turbános sereg,
Mind elhullottak ott a nagy égzengésben.

Zrínyi nyomdokában járt vitéz Frangepán,
Római ivadék, talján vérű virág.
Gróf és vitéz ifjú, hívják márkinak is,
Hóstitétéről ím vall ez a hősi nap is.

Tudásom, hatalmam s erőm sincsen annyi,
Hogy e dicsőséget el tudjam mondani:
Hogy harcol hitéért e keresztény férfi,
Uralkodó Házát méltán oltalmazni.

Dicső Zrínyi grófok, első győzelmetek
Vezetéstek által volt diadalmenet:
Ali pasa fejét vivén Karlovacra,
Török fejekkel szépen körülrakva.

Vitéz karjaitok vitt itt véghez mindent,
Csakhogy béke legyen ott a Végvidéken.
Bölcsességet adott Isten török ellen
Néktek, bátorságot, bízni jövőendőben.

Két horvát hadvezér, a két híres vitéz,
Zrínyi Péter s Miklós gróf a két jó testvér.
Isten segedelme erejük forrása:
Hogy halvány a félhold s fénylik Ausztria.

Mindenható Isten, ki vagy fenn a Mennyben,
Adj hosszú életet kettejüknek itt lenn.
Hóstittük hadd legyen felmagasztalásod,
S holtukban adj nékik örök boldogságot.

Emlékezetképpen kívántam ezt írni,
Dicső voltotokról szép énekben szólni,
Én, Zrínyi Katalin a jó Istent kérem,
Jó hírnevet néktek adjon kegyelmesen.

Lőkös István fordítása